

III, 197; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Meşâdirü'l-fikri'l-İslâmî*, s. 603; *Mü'elleftâ*, s. 51).

BİBLİYOGRAFYA :

el-Melikü'l-Eşref er-Resûlî, *Turfetü'l-aşhâb fî ma'rifeti'l-ensâb* (nşr. K. W. Zettersteen), Beyrut 1412/1992, s. 101-102; İbn Hâtim, *es-Sim'ü'l-gâll's-şemen fî ahbâri'l-mülûk mine'l-Ğuz bi'l-Yemen: The Ayyûbids and Early Rasûlids in the Yemen* (nşr. G. R. Smith), London 1974, I, bk. İndeks; Abdülbâkî b. Abdülmeccid el-Yemânî, *Târîhu'l-Yemen* (nşr. Mustafa Hicâzî), Beyrut 1985, s. 87, 90, 92; Ali b. Hasan el-Hazrecî, *el-'Ukûdû'l-lü'lü'yye* (nşr. M. Besyûnî Asel), Kahire 1332/1914, bk. İndeks; Yahyâ b. Hüseyin es-San'ânî, *Ğayetü'l-emânî fî ahbâri'l-ku'tri'l-Yemânî* (nşr. Saîd Abdülfettâh Âşûr), Kahire 1388/1968, s. 429-444; Ahmed Hüseyin Şerefeddin, *Târîhu'l-Yemen eş-şekâfî*, Kahire 1387/1967, IV, 235-237; G. R. Smith, *The Ayyûbids and Early Rasûlids in the Yemen (567-694/1173-1295)*, London 1978, II, bk. İndeks; Ahmed Mahmûd Subhî, *ez-Zeydiyye*, Kahire 1404/1984, s. 592; Ahmed b. Muhammed eş-Şâmî, *Târîhu'l-Yemânî'l-fikrî fî'l-'aşri'l-'Abbâsî*, Beyrut 1407/1987, III, 182-209; Abdullah b. Abdülkerîm el-Cürâfî, *el-Muktetaf min târihi'l-Yemen*, Beyrut 1407/1987, s. 187-188; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Meşâdirü'l-fikri'l-İslâmî fî'l-Yemen*, Beyrut 1408/1988, s. 601-603; a.mlf., *Mü'elleftâ hûkkâmî'l-Yemen*, Wiesbaden 1979, s. 50-51; Muhammed b. Ahmed el-Akilî, *Târîhu'l-mihlâ fî's-Süleymânî*, Riyad 1402/1982, I, 333-334; R. Strothmann, "Mehdî Li-Dini'llâh", *İA*, VII, 489-490; a.mlf. - [G. R. Smith - J. R. Blackburn], "al-Mahdi li Din Allah Ahamad", *EP* (İng.), V, 1241.

MUSTAFA ÖZ

MEHDİLİK

İslâm Tarihinde Mehdilik Hareketleri. Mehdî kelimesi, Muâviye b. Ebû Süfyan'ın ölümünün (60/680) ardından çıkan iç savaşlar sırasında "İslâm'ı asfî hüviyetine kavuşturacak olan beklenen idareci" anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Abdullah b. Zübeyr ıslah amaçlı bir halifelik iddiasında bulunmuş, onun bu tavrı gelecekteki mehdî düşüncesinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Muhtâr es-Sekafî, 66 (685) yılında Küfe'de isyan ettiğinde Hz. Ali'nin oğullarından Muhammed b. Hanefiyye'yi imam ve ilâhî kurtarıcı diye tanıtmıştır. Küfe'de fitne çıkmamasından çekindiği için daha önce Basra'ya intikal etmiş bulunan ve halk tarafından mehdî kabul edilen Mûsâ b. Talha'nın yanına giden Muhammed b. Hanefiyye, burada kendisinin beklenen mehdî olarak müslümanların başına geçmesini isteyen çok sayıda insanla karşılaşınca bu iddiaları reddedip Abdullah b. Ömer gibi tarafsız kalmaya özen göstermiştir. Keysâ-

niyye adıyla anılan aşırı Şîî fırkası Muhammed b. Hanefiyye'nin ölmediğini, Medine yakınındaki Radvâ dağında bulunduğunu ve âhir zamanda ortaya çıkıp dünyayı ıslah edeceğini iddia etmiştir (Sa'd b. Abdullah el-Kummî, s. 27, 28; Nevbahtî, s. 26-27). Emevî halifeleri içinde, seleflerinin zulümlerini ortadan kaldırıp bu tür düşünceleri destekleyen ve kendisini mehdî olarak hissettiren ilk kişinin Süleyman b. Abdülmelik olduğu kaydedilmektedir. Daha sonra Ömer b. Abdülazîz bizzat iddia etmemesine rağmen takvâsı ve âdil idaresi sebebiyle daha Medine'de vali iken başta muhafazakâr Medineliler olmak üzere çağında yaşayan pek çok kimse tarafından mehdî diye kabul edilmiştir. Bununla birlikte bu sıralarda İslâm dünyasını kurtaracak mehdînin Ehl-i beyt'e mensup bir genç olduğu şeklindeki rivayetler yaygın durumdaydı.

Aynı dönemlerde mehdînin kimliği konusundaki tartışmalar farklı istikametlerde gelişmiş, bu durum konuyla ilgili inanç ve düşüncelerin de farklılaşmasına sebep olmuştur. Yaygın geleneksel inançlar ve cereyan eden olaylardan etkilenen Mehdilik düşüncesi Hz. İsa'nın mehdî olduğu, Kahtânîler'den insanları asâsiyle yola getiren bir kimse çıkmadan kıyame-tin kopmayacağı gibi haberlerle desteklenmeye çalışılmıştır. Özellikle İbnü'l-Eş'as'ın 80 (699) yılındaki isyanından önce yayılan rivayetler sebebiyle bu kişi Kahtânî ve "Nâsirü'l-mü'minîn" diye anılıyordu (Mes'ûdî, s. 314). Bu arada Emevîler'e sadık bir belde olan Humus'ta mehdînin Kureys'ten geleceği, fakat Yemen asıllı olacağı düşüncesi yanında Basra'da Ömer b. Abdülazîz'in mehdî olduğu kanaati de yayılmıştı. Hatta mehdînin Hz. İsa olduğunu, bunun dışında müslümanların içinden mehdî çıkmayacağını söyleyen Hasan-ı Basrî, eğer çıkarsa bunun Ömer b. Abdülazîz'den başkası olmayacağını ifade ediyordu (İbn Sa'd, V, 245). Basra'da yaşayan Muhammed b. Sîrîn'e göre ümmet içinden Hz. Ebû Bekir ve Ömer'den daha üstün bir mehdî çıkacak, Hz. İsa gökten indiğinde onun arkasında namaz kılacaktır. Emevîler'in son devrinde Martar b. Tahmân, Basra'da Kâ'b el-Ahbâr'dan gelen haberlere dayanarak mehdînin Tevrat ve İncil'in Antakya'da kaybolmuş aslî nüshalarını bulup çıkaran kişi olacağını söylüyordu. Küfe'de Abdullah b. Bişr el-Has'amî'den nakledilen, mehdînin ordusunun Rum beldelerine sefere gideceği, Antakya'da bir mağarada bulunan Mûsâ'nın tabutunu ve içindeki asıl Tevrat'la

ve İncil'i ortaya çıkaracağı, yedi veya dokuz yıl dünyaya hâkim olacağı rivayetleri konuşuluyordu. Hz. Ali taraftarlarının yaygın olduğu Küfe'deki hadis geleneği, mehdînin Hz. Peygamber'in Ehl-i beyt'inden yahut Ali'nin neslinden geleceği konusunda ısrarlı idi. İbn Mes'ûd'a isnat edilen rivayetlerde ise ismi Resûl-i Ekrem'in ismine uyan Ehl-i beyt'ten bir kimsenin Araplar üzerinde hâkimiyeti gerçekleştirmeden dünyanın sona ermeyeceği haberi yaygınlık kazanmıştı.

Abbâsîler, başlattıkları ihtilâl hareketini mesih beklentileri ve Ehl-i beyt'ten dinî alanda ıslahat yapacak ve adaletli bir idare kuracak kişiyi iktidara getirme düşüncesiyle desteklediler. İlk Abbâsî halifesi Ebû'l-Abbâs, 132 (749) yılında Küfe Mescidi'nde yapılan merasimde kendisini mehdîye verilen yaygın sıfat olan "Seffâh" lakabıyla tanıttı, şair Sudeyf de ona Hâşimîler'in mehdîsi diye hitap etti. Ebû Dülâme'nin mehdî olarak hitap ettiği ikinci halife Ebû Ca'fer el-Mansûr, Hasan b. Ali neslinden gelen ve Medine'de taraftarlarınca mehdî kabul edilen Muhammed b. Abdullah en-Nefsüzzekiyye ile kıyasıya bir mehdilik mücadelesine girişti. Üçüncü halife Muhammed b. Abdullah ise açıkça "mehdî" unvanıyla beklenen mehdî şeklinde takdim edildi ve unvanının gereği olarak siyasî af ilân edip özellikle kutsal beldelerdeki halka ihسانlarda bulundu. Abbâsî ailesinin mehdilik iddiaları Küfe'de kısmî bir destek buldu. Bu dönemde İbn Abbas ve İbnü'l-Müseyyeb'e dayandırılan rivayetlerde Hz. Peygamber'in Seffâh, Mansûr ve mehdînin kendilerinden olduğunu söylediği haberleri yayılmaya çalışıldı.

Bu devirde mehdilik konusunda Abbâsîler lehinde yerleşmiş olan gelenek, halkın beklentilerinin gerçekleşmemesi sebebiyle kısa sürede değişerek Ali evlâdının lehine gelişme kaydetti. Mehdînin Resûl-i Ekrem'in Fâtıma neslinden gelen evlâtlarından olup dünyayı adaletle dolduracağı ve yedi yıl süreyle hâkim olacağı şeklindeki hadisler (Ebû Dâvûd, "Mehdî", 1) Küfe dışında da yayılmaya başladı. Mehdînin ve babasının isminin Hz. Peygamber'in ve babasının adına uygun olacağı şeklindeki nakiller, sonraları Zeydiyye imâmet silsilesi için de zikredilen Muhammed b. Abdullah en-Nefsüzzekiyye'ye işâret eder mahiyettedir. Bu esnada Abdullah b. Amr b. Âs'a dayandırılan, mehdînin Hz. Hüseyin neslinden geleceği, doğudan zuhur edeceği ve önünde hiçbir gücün du-

ramayacağına dair Mısır'da yaygın rivayet Abbâsî hareketinden sonra ikinci bir ihtilâli hatırlatmaktaydı. Irak menşeli olan, Mısır ve Suriye'den de etkilenen bu beklentiye göre Temîm kabilesinden Şuayb b. Sâlih liderliğindeki kuvvetler Horasan'dan beyaz elbiseler içinde küçük siyah bayraklarla Rey'e hareket edecek ve mehdînin gelişine uygun ortamı hazırlayacaklardı. Bu rivayete, olayların Hz. Peygamber neslinden birinin öldürüleceği sırada cereyan edeceği hususu eklendi. Sözü edilen niteliği taşıyan Muhammed en-Nefsüzzekiye de öldürülünce bu defa mehdînin Mekke'de zuhur edeceği, Şuayb b. Sâlih'ten biat alacağı, Kelb ordusunu mağlûp edip Süfyânî'yi de öldüreceği haberleri yaygınlaşmaya başladı. Suriye'de yayılan bazı rivayetlere göre mehdî Kudüs'e yerleşecek, yirmi dört ile kırk yıl arasında hâkimiyet kuracak, ailesinden bazı halifeler yahut Kahtânî ona halef olacaktır. Buna göre âhir zamanda ikinci bir mehdî gelecek, Konstantinopolis'i zaptedip gökten incek olan Hz. İsa'nın emrine girecekti.

Mehdî ile ilgili haberler, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i başta olmak üzere Sünnîler'in *Kütüb-i Sitte* diye bilinen hadis kaynaklarından Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin kitaplarında ve diğer hadis koleksiyonlarında yer almaktadır. Sonraki hadisçilerden Taberânî, Hâkim ve Beyhakî'nin eserlerinde yer alan haberlerle mehdînin âhir zamanla ilgili rolü pekiştirilmiş, Hz. İsa gökten indiğinde mehdînin İslâm toplumuna hâkim olacağı, namazda imâmet görevini yerine getireceği, daha sonra liderliği Hz. İsa'ya teklif edeceği, deccâlin öldürülmesinde ona yardım edeceği Sünnî çevrelerde umumi kabul gören bir inanç olmuştur.

Şia'da, Hz. Peygamber ailesinden dinî alanda ıslahat yapacak ve dünyada adaleti tesis edecek olan mehdînin gelmesini bekleme ve geleceğine inanma Sünnîliğin aksine başlangıçtan beri yaygın ve aslî inançlardan birini teşkil etmiştir. İlk devirlerden itibaren hemen bütün Şîî fırkalarında, mehdî kabul edilen şahsın gaybeti yahut geçici bir süre gözden kaybolmasının ardından toplum içine dönerek işlevini yürütmeye inandırılmıştır. Genellikle Ehl-i beyt'ten gelen bir kısım imamlar, yaşadıkları dönemlerde kendilerinden bekleneni yerine getirememişlerse de mensupları onların ikinci gelişlerinde bu görevleri ifa edeceklerine inanmışlardır. Hz. Hüseyin'in şehid edilmesinden sonra

ortaya çıkan Keysânîyye fırkası ilk defa Muhammed b. Hanefiyye'nin ölmediğini ve mehdî olarak döneceğini iddia etmiş, ardından diğer bazı imamların da mehdî olarak geleceği söylenmiştir. Mehdînin gaybet döneminin ardından tekrar ortaya çıkacağına inanç (kıyâm) dolayısıyla Şia fırkalarında mehdî hakkında Emevîler'in son devirlerinden itibaren "el-kâimü'l-mehdî" yahut "kâimü âli Muhammed" ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Mehdîlik hareketleri aşırıları dışında Şia'nın üç ana fırkası olan Zeydiyye, İsmâiliyye ve İmâmîyye'de farklı boyutlarda gelişme göstermiştir.

Zeydiyye mehdîlik fikrine iltifat etmemiş, ancak bazı Zeydî grupları Muhammed en-Nefsüzzekiye, Muhammed b. Ca'fer es-Sâdık ve Muhammed b. Kâsım et-Tâlekân gibi liderlerin ölümlerinden sonra mehdî olarak dönüp gerekli işlevleri yerine getireceklerini iddia etmişlerdir.

İsmâiliyye mensupları İsmâil'in ölmediğini, geri dönerek dünyayı ıslah edeceğini ileri sürmüşlerdir. 148-297 (765-910) yılları arasındaki gizlilik döneminde eski doktrine göre Muhammed b. İsmâil'in mehdî olarak geri dönmesi beklenirken Ubeydullah'ın mehdîlik iddiasıyla ortaya çıkıp Fâtımîler Devleti'ni kurmasıyla Karmatîler dışındaki İsmâilîler'ce kabul edilen ve yeni doktrin de denilen Fâtımî doktrinine göre zuhur devri başlamıştır. Fâtımî Halifesi Âmir-Biahkâmîllâh'ın vefatı esnasında (524/1130) sekiz aylık olan Tayyib isimli oğlunun imam olması gerektiği konusunda Müsta'liyye içinde başlayan ihtilâf bir süre devam etmiş, ardından dâî-i mutlak tarafından yönetilen fırka bünyesinde onun ortaya çıkıp dünyayı ıslah edeceğine dair inanç yerleşmiştir.

Şia içinde mehdî konusuyla en çok ilgilenen fırka İmâmîyye'dir. İmâmîyye'nin Nâvûsiyye fırkası Ca'fer es-Sâdık'ın ölmediğini, kâim el-mehdî olduğunu, Vâkıfiyye denilen grup ise onun oğlu Mûsâ el-Kâzım'ın ölmediğini ve kâim el-mehdî olduğunu iddia etmiştir (Nevbahtî, s. 61, 67-70). Babasının sağlığında vefat eden Muhammed b. Ali en-Nakî'nin mehdîliğini ileri sürenler yanında kardeşi Ca'fer'in kâim el-mehdî olduğunu söyleyenler de vardır (a.g.e., s. 88-89). Bunun ardından Hasan el-Askerî'nin bir süre kaybolduktan sonra mehdî olarak zuhur edeceğine inananlar yanında İmâmîyye en son kâim el-mehdî olarak Muhammed b. Hasan el-Askerî'de karar kılmıştır. İmâmîyye doktrinine göre on ikinci imam Mu-

hammed b. Hasan el-Askerî halen gaybet halindedir ve sağdır; yeryüzünü adaletle dolduracağı belirtilen kâim el-mehdî odur. İmâmîyye'de onun zuhuruna ve beklenen mehdî olduğuna inanmak bir iman esasıdır. Mehdînin ortaya çıkacağı yer ve zaman da merak konusu olmuş, onun Bedir Savaşı'na katılanların sayısı kadar (313) insanla gerçekleştireceği zafer ve hâkimiyet süresi konusunda birbiriyle çelişen haberler nakledilmiştir. Rivayetlere göre mehdînin zuhur devresinde yeryüzü aydınlığa kavuşacak ve bütün hazinelerini ortaya çıkaracak, halk refah ve mutluluğa ulaşacak, mehdî vasıtasıyla hidayete erecek ve mehdînin otoritesi bütün dünyaya hâkim olacaktır.

Hadislerin tedvininden sonra yazılan eserlerde konuyla ilgili rivayetlerin ele alınarak mahallî olaylara uygulandığı görülmektedir. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî'nin *et-Tezkire* adlı eseri bunun açık bir örneğidir. Endülüs'ün sosyal ve ekonomik sıkıntılarla karşılaştığı bir dönemde bu rivayetleri zikreden Kurtubî mehdînin Fas'ın Sûs şehrinde zuhur edip Endülüs'ü kurtaracağını belirtmektedir (*et-Tezkire*, II, 463-464). Bu düşüncede mehdîliğini iddia eden İbn Tûmert gibi bir ıslahatçının tesiri olduğu görülür. Bu arada doğu İslâm dünyasında beklenen mehdînin Hz. Hasan veya Hüseyin neslinden geleceğine ve yapacağı işlere dair çoğu hadisçi çeşitli âlimlerin bazı eserler telif ettikleri görülmektedir (*E²* [İng.], V, 1235).

İlk sûfilerin mehdî konusuyla ilgilenmemesine karşılık Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve İbn Seb'in konuya dair fikirleri ileri sürmüşlerdir. İbnü'l-Arabî'ye göre Hz. Peygamber nasıl nebîlerin sonuncusu ise vasîlerin sonuncusu olan mehdî de Hasan b. Ali neslinden gelecek, İslâm fıkını uygulayacak, ictihadında yanılmayacak, Hz. İsa onun vezirlerinden biri olacaktır.

İslâm dünyasında özellikle buhran ve sıkıntıların arttığı dönemlerde kendilerini mehdî olarak tanıtan kişiler ortaya çıkmış, bazıları da çevresindeki insanlar tarafından mehdî ilân edilmiştir. İsimleri yukarıda geçenler yanında Horasan'da Emevîler'e karşı başlatılan hareketin liderlerinden Hâris b. Süreyc, yine Horasan'da Abbâsî ihtilâlinin lideri olan ve Ebû Ca'fer el-Mansûr tarafından katledilen Ebû Müslim-i Horasânî mehdî kabul edilmiştir. Kuzey Afrika'da Muvahhidler Devleti'nin kurucusu İbn Tûmert, 515 (1121) yılında kendisinin Mağrib'de çıkması beklenen mehdî olduğunu söyleye-

rek davetini başlatmıştır. XVI. yüzyıl ortalarında mehdilik iddiasıyla ortaya çıkan Şeyh Alâî, Cavnur'da (Jaunpur) Mehdevîler adlı grubun liderliğini üstlenen Seyyid Muhammed Cavnurî, Bâbürlü Hükümdarı Ekber Şah devrinde Bedahşan'da ortaya çıkan Kübrevî Şeyhi Seyyid Muhammed Nurbahş ve İngiliz sömürge idaresi zamanında mehdî olduğunu iddia ederken sonraları bir tür nebî olduğunu ileri süren Mirza Gulâm Ahmed Hindistan'da ortaya çıkan tanınmış mehdilik iddialıdır.

XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyıl başlarında Afrika'da sömürgecilığe karşı çıkmak ve İslâm'ı yaymak için mehdilik düşüncesinden faydalanan önemli hareketler görülmüştür. 1881'de Sudan'da mehdilik iddiasında bulunan Muhammed Ahmed el-Mehdî ile bundan kısa bir süre sonra Somali'de ortaya çıkan Muhammed b. Abdullah Hasan, mehdiliğini iddia ederek Avrupalı sömürgecilere karşı bir cihad hareketi başlatan önemli şahsiyetlerdir. Muhammed Ode'a da 1941 yılında Nijerya'da Ijebu-Ode şehrinde mehdiliğini ilân etmiştir. Günümüzde de zaman zaman mehdilik iddiasıyla ortaya atılan şahıslara rastlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

el-Müsne'd, I, 84; III, 21, 22; IV, 126, 127; İbn Mâce, "Muḳaddime", 6, "Fiten", 34; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 5, "Mehdî", 1; Tirmizî, "İlim", 16, "Fiten", 53; Hassân b. Sâbit, *Divân*, Tunus 1281, s. 24; Ferezî, *Divân* (nşr. Abdullah İsmâîl es-Sâvî), Kahire 1936, s. 7, 88, 544; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 245; Sa'd b. Abdullah el-Kummî, *el-Makâlât ve'l-fırak* (M. Cevâd Meşkûr), Tahran 1963, s. 27, 28; Nevbahtî, *Fıraku's-Şî'a*, s. 26-27, 61, 67-70, 88-89; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; Mes'ûdî, *et-Tenbih ve'l-işrâf* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1967, s. 314; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *et-Tezkire fi aḥvâl'l-mevtâ ve umûr'l-âhire* (nşr. Ebû Süf-yân Mahmûd b. Mansûr), Medine 1417/1997, II, 449-471; İbn Haldûn, *Muḳaddime*, II, 725-758; Ahmed Emîn, *el-Mehdî ve'l-Mehdeviyye*, Kahire 1951, tür.yer.; P. M. Holt, *The Mahdist State in the Sudan*, Oxford 1958, s. 37-57; Awni İlhan, *Mehdilik*, İzmir 1976, tür.yer.; W. M. Watt, *Islamic Political Thought*, Edinburgh 1968, s. 124-125; Abdulaziz A. Sachedina, *Islamic Messianism*, New York 1981, tür.yer.; Abdülmecid en-Neccâr, *el-Mehdî İbn Tûmert*, Beyrut 1403/1983, tür.yer.; J.-O. Blichfeldt, *Early Mahdism*, Leiden 1985, tür.yer.; G. van Vloten, *Emevî Devrinde Arab Hâkimiyeti, Şîa ve Mesih Akidesi Üzerine Araştırmalar* (trc. Mehmed Said Hatiboğlu), Ankara 1986, s. 65-80; Y. Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara 1987, II, 56, 76, 92; Mustafa Öz, *İmamîyye Şiasında Onikinci İmam ve Mehdi İnançları*, İstanbul 1995, s. 77-83; W. Madelung, "al-Mahdi", *EI²* (İng.), V, 1230-1238; D. S. Margoliouth, "Mahdi", *ERE*, VIII, 336-340.

MUSTAFA ÖZ

MEHDİYE (المهدية)

Fas'ın Atlas Okyanusu sahilinde
tarihi bir şehir.

Başşehir Rabat'ın 30 km. kuzeydoğusunda Sebû ırmağının sol kenarındaki vadiye hâkim, denizden 150 m. yükseklikteki sarp kayalıklar üzerinde kurulmuştur. Şehrin milâttan önce V. yüzyılda Fenikeliler veya Kartacalılar tarafından ticarî amaçlarla tesis edildiği ileri sürülmektedir. IV. (X.) yüzyıl Arap tarihçileri Sebû ırmağının denize döküldüğü yerde Ma'mûre (Halku'l-ma'mûre, Halkusebû) adlı bir şehrin varlığından bahsederler. Ebû'l-Kâsım ez-Zeyyânî bu şehrin, IV. (X.) yüzyılın sonuna doğru Fas'ın Güney Atlantik kısmında geçici bir süre hüküm süren Berberî Benî İfren kabilesi tarafından 326'da (938) kurulduğunu kaydeder. Murâbit Hükümdarı Yûsuf b. Tâşfîn kumandasındaki Lemtûne kabileleri burayı ele geçirerek yağmalayınca camisi ve surlarından başka geriye bir şey kalmamıştı.

VI. (XII.) yüzyılda Fas'a hâkim olan Muvaahhidler Devleti'nin kurucusu Abdülmü'min el-Kûmî tarafından burada yeni bir şehir inşa edildiği ve şehre yakınında bulunan ormanın adından dolayı Ma'mûre denildiği kaydedilmektedir. Batı kaynaklarında şehrin adı Mamora şeklinde geçmektedir. Muvahhid Sultanı Abdülmü'min, ihtiyaç duyduğu 120 gemiyi inşa etmek için Ma'mûre'ye bir tersane kurmuş, bu tersane sayesinde şehir, Avrupalı tâcirlerin ülkelerinden getirdikleri ticaret mallarını Fas'ın mallarıyla değiştirdikleri küçük bir merkeze dönüşmüştür. Ma'mûre'nin bu refah dönemi uzun süreli olmamış ve şehir Merînî Sultanı Ebû Saîd Osman'a muhalefet eden Sa'dîler tarafından yıkılmıştır. Bu tarihten X. (XVI.) yüzyıla kadar Mehdiye hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Şehir, müslümanların Endülüs'ten uzaklaştırılma sürecinde Avrupalılar'ın en çok sahip olmak istedikleri yerlerden biri olmuştur.

Sebû ırmağının ağzına bir kale yaptırmak isteyen Portekizliler 921 (1515) yılında savaşı bir şekilde Ma'mûre'yi ele geçirdiler ve buraya San Jean de Mamoura adını verdikleri bir kale inşa ettiler. Ancak bir süre sonra Sa'dîler, Portekiz askerlerini öldürerek kaleyi ve şehri ele geçirdiler. Hasan el-Vezzân (Afrikalı Leon) savaş sırasında şehirde bulunduğunu ve savaşta hristiyanların tamamına yakınının öldürüldüğünü kaydeder.

Ma'mûre, X. (XVI.) yüzyılda Atlantik kıyısında korsanlık yapan Avrupalılar'a sığınak oldu. 1610'da Arâiş'i (Larache) işgal eden İspanya, Hollanda'nın ele geçirmek için hazırlık yaptığı Ma'mûre Limanı'na Amiral Luis Fajardo kumandasındaki donanmasını gönderdi. 1023'te (1614) İspanyol birlikleri limana çıktı. İspanyollar, San Miguel de Ultramar adını verdikleri şehre 1500 askerden oluşan kuvvetli bir garnizonu yerleştirdiler, bir süre sonra da çekildiler.

Bu dönemde Selâî el-Ayyâşî adlı bir kişinin önderliğinde gönüllü birlikler oluşturan müslümanlar, İspanyollar tarafından işgal edilen Atlantik sahilindeki şehirleri geri almak için yoğun gayret sarfettiler. Müslümanların 1628, 1630 ve 1647 yıllarında önemli saldırılarına rağmen bölgede İspanyol işgali altmış yedi yıl sürdü. 1092'de (1681) Ma'mûre'yi ele geçirmeyi başaran Filâî Sultanı Mevlây İsmâîl şehre Mehdiye adını verdi. Ma'mûre adı Selâ ile Vâdisebû arasındaki meşe ormanlarının adı olarak kullanılmaya devam etti. Şehri yönetmek üzere tayin edilen Ali er-Rîfî, surlarına giriş kapıları, cami, saray, hamam ve diğer binalar inşa etti. Bugün onun yaptırdığı eserlerden kale duvarı, biri doğuda yer alan iki kapı sur içinde hâlâ ayakta. Kesme taştan inşa edilen bu kapılar basit ve âhenkli çizgileriyle Selâ Tersanesi kapılarını ve Muvahhidler zamanında Rabat'ta yapılan kale kapılarını hatırlatmakta, harabe halindeki diğer binalar dışında Ali er-Rîfî'nin evi, İspanya Moresk üslûbundaki hamam, sarnıçlar, hapishane ve cami tarihî şehrin mimari yapısına büyük zenginlik kazandırmaktadır.

1911 yılında Fransızlar tarafından işgal edilen Mehdiye'nin adı 1932'de Fransız Mareşal Lyautey'in adına izâfeten Port Lyautey olarak değiştirilmiş, Fas'ın bağımsızlığa kavuştuğu 1956 yılında tekrar eski adını almıştır. Günümüzde Batı Fas eyaletinin Benî Ahsen idarî bölümü içinde küçük kasabalardan biri olan Mehdiye yaz aylarında çok turist çekmektedir. Halen Atlantik'ten yapılan balıkçılık ve madenlerin deniz yoluyla taşımacılığında önemli yeri olan bir limana sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şerîf el-İdrisî, *La géographie d'Edrisi* (trc. P. A. Jaubert), Amsterdam 1975, s. 225; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 229; Abdülvahid el-Mer-râküşî, *el-Mu'cib fi telhîşi aḥbâr'l-Mağrib* (nşr. M. Saîd el-Uryân), Kahire 1383/1963, s. 169, 246-247, 272, 274, 294; İbn Saîd el-Mağribî, *Kitâbü'l-Bedî'* (trc. E. Fagnan, *Extraits inédits relatifs au Maghreb* içinde), Alger 1924 → (ed.